

Isaac Deutscher

Förräderiet mot KominternUr *The Times Literary Supplement*, 18 juni 1964[Detta är en recension av del 3 av E H Carrs *Socialism in One Country*¹]

I sin storartade essä *Vad är historia?*² uttalade E H Carr uppfattningen att "historia i egentlig mening bara kan skrivas av dem som finner och accepterar känslan av en riktning i det historiska skeendet". Om detta är fallet blir inget så svårt för en historiker att behandla som en period av stagnation, verklig eller skenbar, då händelserna inte löper i någon urskiljbar riktning och då de politiska aktörerna själva, obeslutsamma eller vilsegångna, inte gör mycket mer än att bida sin tid. Den största svårigheten för en historiker är när han tvingas granska den sortens period från ett alltför kort historiskt avstånd, innan det historiska perspektivet har skingrat det slags osäkerhet och förvirring han är ute efter att skildra och analysera.

Det är den sortens svårigheter Carr, precis som andra som arbetar med nutidshistoria, kämpar med i senaste delen av sin enorma *A History of Soviet Russia*.³ Den nya delen – tredje bandet (i två delar) av *Socialism in One Country* – handlar om Sovjetunionens utrikespolitik 1924-1926⁴. Här behandlar författaren också Kommunistiska internationalens insatser samt det konventionella diplomatiska spelet. I själva verket ägnar han större delen av sitt arbete åt den förra, cirka två tredjedelar av ett verk på över 1 000 sidor. I skildringen av Rysslands direkta relationer med andra makter betecknar Carr perioden som "En diplomatisk anti-klimax". Vad Komintern beträffar skulle man också kunna tillägga att det även där handlade om en anti-klimax, en tid av ideologisk förvirring och mystifiering, vars följder den kommunistiska rörelsen fått dras med fram till idag.

* * *

Grundläggande fakta är tillräckligt kända: i mitten av 1920-talet var den ryska revolutionens heroiska period något svunnet. Lenin låg säkert balsamerad i mausoleet på Röda torget. Striden om successionen var i allt väsentligt över. Stalin höll på att etablera sig som den allenarådande ledaren. 1925 var han redan i färd med att bryta med Zinovjev och Kamenev, sina tidigare bundsförvanter mot Trotskij, men hade fortfarande stöd av Bucharin och Rykov. Tillsammans med Bucharin hade han utropat påbudet om Socialism i ett enda land. I Europa hade den gamla ordningen delvis återhämtat sig efter skakningarna av första världskriget och dess efterdyningar. Kominterns ledare talade därför om en, temporär, "stabilisering av kapitalismen". Ändå pågick fortfarande en samhällslig kris i Storbritannien, som skulle kulminera med generalstrejken 1926, Östeuropa präglades, som förut, av social turbulens, Kina befann sig mitt i revolutionen och den världsomfattande katastrof som den stora depressionen skulle medföra låg bara tre eller fyra år bort.

* * *

Stalin och hans anhängare var övertygade om att eftersom inget omedelbart hot förelåg mot den post-revolutionära regimen i Ryssland och mot kapitalismen i väst kunde och skulle de "båda systemen" förankras i en långvarig "fredlig samexistens" till ömsesidig nytta. "Inte ens på 90 år kommer Komintern att göra revolution någonstans överhuvud taget", lät han vid ett tillfälle undslippa sig. Ändå var Rysslands relationer med andra makter långt ifrån bekymmerslösa. USA fortsatte att, och skulle fortsätta att göra det, vägra erkänna Sovjetregeringen (precis som man idag vägrar att erkänna Kinas regering) och dess inflytande över europeisk politik och diplomati var på

¹ På marxistarkivet finns även Deutschers recension av del 1 av *Socialism in One Country*: [Historiens ironi i stalinismen](#)

² Finns på marxistarkivet: [Vad är historia](#).

³ Av detta arbete finns 4 delar på svenska: *Ryska revolutionen 1917-1923* (3 delar) och *Mellan Lenin och Stalin*. Utdrag ur dessa finns på marxistarkivet, se [Texter av den brittiske historikern Edward H Carr](#).

⁴ Tredje bandet av *Socialism in One Country* finns inte på svenska. Däremot finns två kapitler (11 och 12) ur band 2 på marxistarkivet: [Oktobers lärdomar](#) och [Debatten om "socialism i ett land"](#).

uppåtgående. Storbritannien hade officiellt erkänt Sovjetregimen 1924, men i början av 1925 hade de anglo-sovjetiska relationerna nått sitt absoluta lågvattenmärke sedan interventionen mot den nya Sovjetstaten. Publiceringen av det beryktade "Zinovjevbreve" hade bidragit till att den första labourregeringen fallit. "Påståendena om brevets äkthet hade inte varit övertygande. Om, vilket verkar troligt, brevet var en förfälskning innebär det inte att de brittiska ämbetsmän som hade det i sina händer också insåg detta", skriver Carr. Hur som helst ledde "Brevet" till att de män som legat bakom det anti-bolsjevikiska korståget återkom till makten. Tyskland utnyttjade den förhandlingsposition man uppnått genom samarbetet med Ryssland i Rapallopakten till att i Locarno pressa fram eftergifter från brittisk och fransk sida, släpptes åter in i den västeuropeiska gemenskapen och gick med i Nationernas förbund. Den omfattande uppvaktningen av det tyska riket, som skulle leda till Münchenöverenskommelsen, den nazi-sovjetiska pakten och andra världskriget, var i rullning. För Moskva var fortfarande det konservativa Storbritannien huvudfienden, även om en del ledare, framför allt Trotskij, såg USA som den kapitalistiska supermakt som var på väg att ställa sig i spetsen för den borgerliga världen i kampen mot kommunismen.

När situationen i väst nu lämnade så litet utrymme för diplomatiskt manövrerande från Sovjets sida skulle man ha kunnat förvänta sig att de sovjetiska härskarna skulle satsa så mycket mer på att göra Komintern till "verktyget för undergrävande verksamhet och revolution". Så skulle det emellertid inte bli. Att döma av Carrs uttömmande redogörelse gjorde de i stället vad de kunde, medvetet eller omedvetet, för att göra det verktyget trubbigt. Det var vad den sk "bolsjevismen" av utländska kommunistpartier, som påbörjades under Zinovjevs ledning och fullbordades under Stalins kontroll, ledde till. Kommunismens nederlag i väst utgjorde den bästa förevändningen för detta.

* * *

De tyska kommunisterna hade lidit ett avgörande nederlag 1923 och skulden för detta gavs "brandlerismens" timida försiktighet och opportunism. Den var uppkallad efter Heinrich Brandler, partiledaren som inte ansåg att det förelåg någon revolutionär situation i hans land 1923 och varit ovillig att ge sig in i någon resning, som riskerade att äventyra partiets "enhetsfront" med socialdemokraterna. Trots att Stalin delat Brandlers skepticism hade Moskva därefter ändå gått in för att rensa bort "brandlerismen", och dess franska, polska och andra motsvarigheter, ur den kommunistiska rörelsen. Man satte också, för att kunna slå två flugor i en smäll, igång med att rensa ut trotskismen, en långt mer betydelsefull och farlig avvikelse, ur de utländska kommunistpartierna. Överallt avsattes tidigare ledare och ersattes med sådana som högt och ljudligt krävt verkligt revolutionärt agerande. Ruth Fischer och Maslov i Tyskland, Treint i Frankrike, Bordiga i Italien och Domski i Polen blev den nya tidens ledare. Snart skulle emellertid även de degraderas och anklagas för "ultravänsteristiska excesser" och ersättas med personer som Thälmann, Thorez och Togliatti, som Carr inte helt adekvat betecknar som den "moderata vänstern".

Med outtröttligt flit och baserad på rapporterna från internationella möten i Moskva och protokoll från ett dussin kommunistpartier skildrar Carr de inre fraktionsstrider som uppstod i nästan varje del av Komintern. Skildringen av alla dessa mer eller mindre betydelsefulla skiftningar och intriger i stora som små partier tynger i viss mån framställningen av denna del av *History of Soviet Russia*. I tidigare band brukade Carr i några få koncisa kapitel sammanfatta en hel rad viktiga händelser och kriser och analysera åtföljande utveckling och förändringar av politiken. Här ägnar han betydligt mer utrymme åt vad som skulle kunna betecknas som Kominterns ett och ett halvt sicksackande, en ultravänsteristisk och början till en av högerkaraktär, båda lika ineffektiva och betydelselösa. Dessa taktiska variationer var bara förevändningar för en översyn av Kominterns "apparat" och dess slutgiltiga stalinisering. Det var genom denna översyn som de personer som grundat den kommunistiska rörelsen och lett den efter bästa förmåga blev ersatta, i politbyråer och centralkommittéer, av Moskvans handgångna, *apparatchiki*, duktiga medelmåttor eller "nyttiga idioter".

Förändringarna av ledande personal var inget mål i sig, det hade politiska syften. Som Carr framhåller svarade det mot en grundläggande förändring av Kommunistiska internationalens sätt att fungera, en förändring som låg underförstådd i påbudet om Socialism i ett land.

Huvuduppgiften för arbetarna i andra länder under den nya perioden var inte längre att göra revolution mot sina respektive regeringar – en uppgift som det redan visat sig att de inte klarade av – utan att hindra dessa regeringar från att inleda fientliga handlingar mot Sovjetunionen. Ju större hotet mot Sovjetunionen var, desto mer nödvändigt var detta.

Carr ser Stalins politik som den realistiska, eller rent av som den enda realistiska, lösningen på de problem Sovjetunionen hade att ta itu med – åtminstone är detta det intryck man får. ”Föga förvånande var Stalin, som alltid varit skeptisk till möjligheterna till en revolution i Europa, den förste att utsätta de optimistiska illusionerna ... för en nykter omvärdering ... Den underliggande hållningen var att den kapitalistiska världens fientliga kraft måste mötas med diplomatiska manövrer i stället för att undermineras av revolutionens långsamma process.” Kominterns uttalanden skulle således alltmer ”förebåda mer medvetna och avsiktliga avsteg från tidigare revolutionära illusioner och äventyr och en mer uttalad satsning på Sovjetunionens säkerhet och intressen som det stora bålverket för socialismen”. Vidare:

... bolsjeviseringen hade ungefär samma roll inom Komintern som kulten av leninismen i det ryska partiet. Kampen mot trotskismen var en väsentlig del av samma process. Bolsjeviseringen förde med sig de mer rigida krav på renlärig ortodoxi och partidisciplin, som kom att präglade det ryska partiet efter att Trotskij besegrats.

Carr, som kanske tar stalinistiska argument på alltför stort allvar och emellanåt faller in i stalinistiskt idiom, sammanfattar på följande vis:

I ett läge när utsikterna till världsrevolution avtog kom Sovjetunionens anseende att få än större betydelse, och anspråken på sovjetisk ställning och sovjetisk säkerhet, lojalt stöd av kommunistpartier runt om i världen och behovet av en disciplinerad organisation, som kunde reagera snabbt på nya direktiv från en centralt beslutsfattande myndighet, blev snart uppenbara.

Att den underförstådda förutsättningen för Socialism i ett land och staliniseringen av Komintern var att ”illusionerna om världsrevolution” övergavs är förstås sant. Att ”illusionerna” misskrediterats av de påtagliga bakslag kommunismen råkat ut för i Västeuropa, och av de tunga nederlag som fortfarande väntade, är också sant. Men vad var huvudorsaken till dessa nederlag? Var kommunismen kort och gott irrelevant för samhället och de politiska problemen i väst? Eller hade kanske stalinismen påtvingat den så förkvävande moraliska och politiska handikapp att den måste gå mot nederlag också om dess syn på västliga samhällen varit fullt realistiska och dess program fullt relevant för samhällets behov?

En marxist skulle kunna formulera frågan på följande vis: Har fiaskot för kommunismen i väst berott på objektiva faktorer, dvs västkapitalismens rationella sätt att fungera och dess inre sundhet? Eller har det främst berott på subjektiva faktorer, dvs på en felaktig politik och misstagen och bristerna i den stalinistiska Kommunistiska internationalen? Frågan vilar under hela Carrs framställning, även om han inte uttrycker sig på det sättet. Det kanske inte finns något alldeles klart svar. Carr för sin del är benägen att betrakta stalinismen som ”medveten och avsiktlig” och i huvudsak rationell, ”en anpassning av sovjetisk politik” till ”de utländska arbetarnas oförmåga att göra revolution”. Han lägger alldeles för lite vikt vid att det ”ledarskap” Moskva stod för ökade på denna ”oförmåga” och förvärrade den år efter år, decennium efter decennium. Om stalinismen verkligen var resultatet av kommunismens objektiva misslyckande utanför Ryssland var den också i sin tur en egen orsak och förevigade detta misslyckande. Det räcker därför inte för en historiker att bita sig fast vid Kominterns vanmakt, han måste också göra klart att Stalin och dennes medarbetare utsatte Komintern för vad som måste kallas kastrering.

Det tjänar kanske inte något till att diskutera hur bra revolutionär marxism kunde ha gjort ifrån sig i Västeuropa, dess gamla hemland, om den inte hade fallit offer för ”bolsjevisering” och stalinism. Med rätta vägrar Carr att spekulera om hur det kunde ha gått. Likafullt tvingas den historiker som håller på att rekonstruera en historisk process både att ta ställning till möjligheterna i denna process och det rådande läget, för vid ett visst tillfälle var båda i någon mening möjliga. Vår vision av händelser och situationer går ut på att det aktuella läget aldrig får tillåtas sopa undan de alternativ

som aldrig blivit förverkligade, något som för övrigt heller sällan sker under det verkliga historiska förloppet, och det får heller inte retrospektivt överskugga denna potential. Historikern får aldrig behandla denna ofullgångna potential som om det redan från början handlat om något helt dödfött. Motsättningen mellan det verkliga läget och potentialen är ytterst komplicerad. Oftast har den aktuella verkligheten i sig absorberat de tendenser som den betvingat, tendenser som varit direkt fiendliga till den, och ibland ligger potentialen bara och bidar sin tid, redo att utkräva hämnd på den triumferande verkligheten.

Carr vädrar gång på gång sin otålighet med de revolutionära illusioner som rådde i början av 1920-talet. Det kan synas vara fullt motiverat vad beträffar kommunismens resultat i Västeuropa. Men svagheten med ett sådant betraktelsesätt blir uppenbar när vi övergår till den kinesiska scenen i mitten av 1920-talet. Carr skildrar här de första akterna i den kinesiska revolutionen under dessa år, fram till tiden för Chiang Kai-cheks Nordexpedition 1926. Men vad han skildrar är inte så mycket revolutionen som sådan som det politiska maktspelet runt den. Detta var förvisso en revolution som lidit nederlag och därför kan den inte göra mycket anspråk på någon välvillig hållning, eller ens intresse, från historikernas sida. Men den var också föregångaren till en segerrik revolution, den som skulle komma 1948-49, och i den betydelsen förtjänar den absolut en mer respektfull och omsorgsfull behandling.

Carrs intresse är nästan helt och hållet koncentrerat till två viktiga aktörer i detta drama: Chiang Kai-chek och Stalin, de två som utövade makt (och deras hantlangare). Han lämnar inga tvivel om att han betraktar såväl det arbetande folket i Kina som kommunismen i Kina som *quantités négligeables*. (Han baserar sin uppfattning om händelserna på olika källor inom stalinismen och Guomindang, struntar helt i alla maoistiska vittnesmål och avfärdar Trotskij och Chen Duxiu som mer eller mindre otillförlitliga.) Eftersom han främst är intresserad av det politiska maktspel som Moskva och Kanton ägnade sig åt och eftersom han förnekar att revolutionen hade någon egen inneboende kraft får han oss att se Chiang Kai-cheks seger och nederlaget för kommunisterna som det enda och förutbestämda resultatet av kampen. Den uppfattningen är oriktig precis som samma betraktelsesätt av den ryska revolutionen 1905 skulle vara det, en uppfattning som inte skulle se den revolutionen som ”generalrepetitionen” för 1917, utan som en fåfång uppvisning av revolutionära illusioner. Om historien någonsin gett prov på ofullbordade möjligheter långt mer kraftfulla än den verklighet som avgick med segern står den att finna i Kina 1925-27 och den revolution som då led nederlag.

* * *

Här finns något att ta lärdom av för alla som skriver om nutida historia: man bör vara medveten om frestelsen att begrava sin egen tids besegrade revolutioner och ”revolutionära illusioner” under tyngden av det förakt man själv hyser för misslyckandena – de som begravts kan fortfarande vakna till liv och slå tillbaka.

Trots sina begränsningar och omfattande felbedömningar är Carrs nya arbete ytterst värdefullt och en imponerande fortsättning på ett storslaget och i grunden helt unikt verk.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Pierre Broué: [Komintern fem år senare](#) och [Kommunistiska Internationalen 1926-1933](#)

Isaac Deutscher: [Den avväpnade profeten](#) (kapitel 2-5)

Harold Isaacs: [Den kinesiska revolutionens tragedi](#) (handlar främst om åren 1924-27)

Andra Deutscher-recensioner av olika delar av Carrs stora arbete om ryska revolutionen:

[Den ryska revolutionen 1917-23 – En recension](#)

[E H Carr som den bolsjevikiska regimens historiker](#)

[Historiens ironi i stalinismen](#)